

Berde Mózsa.

(Történelmi arckép.)

Irta: P. Szentmártoni Kálmán.

(Folyt. és vége.)

Berde igazi nagyságát végrendelete mutatja. Ennek tanúsága szerint beváltotta küldetése magasztos célját. Feleslegesen eszményíteni nem akarjuk, mert nem szükséges, hogy dicsérő szavakból fonjunk koszorut nemes ivelésű homloka köré. Végrendelete, cselekedetei felemelik őt oda, amit mi *nemzetnevelő* szóval szoktunk megjelölni. Arra, aki a boldogságok és tündöklések idején is kopottan szürkéllett s temetésében is egyszerűséget kívánt, végrendelete utáni új dicsőségében se tegyünk bibort, vagy aranypalástot, mert „egy darabból öntött egyénisége” monumentálisan egyszerű, mint egy hatalmas piramis.

Berde dicsően elvégezte kötelességét, de vajjon mi teljesítettük-e azokat, amiket Berde tőlünk végrendeletében megkívánt. Berde ismerte hanyatló korának kapzsiságát, a korrupciót s nem tudta eléggé kérni a hátralevőket, hogy nagy fáradtsággal, áldozattal szerzett hagyományait épségben őrizzék meg, de egyszersmind felhívta Magyarország közoktatásügyi miniszterét, illetőleg kormányát, hogy kísérje figyelemmel a hagyaték kezelését és ügyeljen fel a végrendelet végrehajtására. Berdének sejtelmes aggodalma szinte valóra vált, mert egy alkalommal a kollégium díszes termében lezajlott, viharos, gyűlölettől mérgezett légkörben az egyházi birtokok egy részének hanyag, lelkiismeretlen kezelése miatt olyan éles harc támadt, hogy sokan, különösen Székelykeresztúr környékiek amellet voltak, hogy vegyék igénybe a közoktatásügyi miniszter felügyeleti jogának gyakorlását.

„Ha tudnám, hogy csekély vagyonom lankasztólag hat arra az áldozatkészségre és összetartásra, mely kicsiny egyházunk fennmaradásának századokon át alapját képezte s egyedül lehet ezután is a biztonság forrása, végrendeletemet azonnal megsemmisíteném”.¹ Hogy áldozatkészségünk, takarékosságunk és összetartásunk nem ütik a Berde által megkívánt mértéket, arra felesleges bizonyítékokat felsorolni.

¹ Benczédi i. m. 60. l.

Maga a Berde vagyon is nagy változásokon ment át. A buni Berde Mózsa-alapítványi birtokra vonatkozóan az 1909. évi Főtanácsi bizottság előterjesztésében ezeket állapítja meg: „Általában véve a tulajdonképeni gazdasági jövedelem semmi arányban sem áll a reá fordított költséggel,“¹ de már az 1911-ik évi Egyházi Főtanács visszatekintve megállapíthatta, hogy az elmúlt tíz év alatt, az alapok gondos kezelésével elért gyarapodás az, hogy a nagy jóltevő hagyatéka a tőke egyharmadával növekedett.² Idővel a Berde-vagyon gyarapodási összegéből vásárolta meg egyházunk a bányabükki birtokot.

Berde maga sohasem gondolt arra, hogy a drága, szent erdélyi földbe vetett aranyait a románok fogják learatni. Sajnos, bekövetkezett. A román agrárreform következtében a Berde Mózsa-féle buni cipóalapítványi birtokból kisajátítottak összesen 1388 hold 1251 □-ól mezőgazdasági birtokot és erdőt. Meghagytak az egyháznak 5 1/2 hold belsőséget.³ A bányabükki Berde Mózsa kezelési-birtokból kisajátítottak 791 hold, 1326 □-ölet. A másfél milliós Berde-hagyatékból jelenleg megvan az unitárius kollégiumban beépített pénz, Dél-Erdélyben Bányabükön 600 hold erdő és a Berde családi-alapot képező, Széchenyi-tér 26-27. sz. alatt levő házastelek. Kolozsvári házát Berde azzal a kikötéssel hagyta az egyházra, hogy a jövedelem 2/5 részéből tőke gyűjtendő a telek kiépítésére. Csaknem ötven éve van ez a ház Egyházunk kezelésében, de még ezideig semmi sem történt Berde végakarátának megvalósítására, mert a családi ösztöndíjak a ház jövedelmét felemésztették. Az egyház minden megmozgatható vagyonát, a Berde-vagyon roncsait is befektette a Kossuth Lajos-utcai négyemeletes épületbe, amely mellett a Berde-ház csak a hamupipőke szerepet viszi. Ott áll a ház, mint egy gazdátlan, elhagyott néma jószág, melynek csendjét csak a benne levő „*Székely korcsma*“ hangos tivornyája veri fel állandóan kiáltozva azt a kimondhatatlan nagy ellentétet és vádat, mely a nagy székely nevelő Berde

¹ A Magyarországi Unitárius Egyház Főtanácsának 1909. évi augusztus hó 29–31. napjain Kolozsvárt tartott üléséről szerkesztett jegyzőkönyv. Kolozsvárt, 1909. 90. l.

² A Magyarországi Unitárius Egyház Főtanácsának 1911. évi október hó 24–30. napjain Kolozsvárt tartott gyűléséről szerkesztett jegyzőkönyv 88. l.

³ A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1923. november 4–5. napjain Kolozsvárt tartott ülése jegyzőkönyve. Cluj-Kolozsvár, 1923. 43. l.

Mózsá szelleme és a házában elhelyezett „*Székely korcsma*“ realitása között van.

A Berde hagyaték nagyrésze elveszett. Ingóságai elkallódtak, birtokait kisajátították, de semmiféle földi hatalom nem tudja elvenni tőlünk Berde Mózes nagy erkölcsi és nevelői értékét.

Amiért nincs már Berde tanári jutalom, azért ennek a nagymultú intézetnek tanárai ezután is erkölcsileg kötelezve vannak arra, hogy nemes versenyre kelve Berde kivánsága szerint óráikat pontosan kitartva, ott, csak az oktatás anyagával foglalkozzanak és erős hitű, hazafias érzésű, kötelességtudó ifjakat neveljenek, hogy az oktatás mellett az erkölcsi jellem fejlesztésére is helyezzenek nagy súlyt, szóval neveljenek a magyar hazának egész embereket a gyakorlati étellel való összhangzásban. Csak akkor fog a mi féltett kollégiumunk áldásosan, eredményesen munkálkodni, ha Berde Mózsá hagyományait hűségesen gondozza és ápolja s Berde szellemében eljárva Berdéhez hasonló ifjakat igyekszik nevelni.

Az ifjúság sem kaphatja már az éltető Berde-cipókat, de azért reájuk is fennáll az a kötelezettség, hogy miként Berde Mózsát, őket is a szigorú kötelességteljesítés hassa át tanulói munkájukban s azután is egész életükben mindig ez irányítsa minden cselekvésükben.

Örömmel állapítjuk meg, hogy mai nemzedékünk már közeledni kezdett a nagy Berdéhez. Régi, kiváló főgondnokaink, a káli Nagy Elekek nyomdokain haladó jelenlegi főgondnokunk, dr. Gelei József egy mozgalmat indított szegény, székely tanulók segélyezésére, támogatására. Egy szerencsés ötlet folytán azt a bizottságot, amely ezt a nemes munkát végzi, *Berde-bizottságnak* keresztelték el. Ennek az eleven bizottságnak éltető lelke dr. Gelei József, aki határtalan buzgóságával állandóan áldozatkészségre serkenti az unitárius közönséget. Így vonult be nevelői intézeteinkbe egy „*Berde-fiúk*“-nak, „*Berde-gyermekek*“-nek nevezett új csoport, akiket a tehetségkutatás módszereivel választanak ki szegény, székely ifjaink közül s akik ma ingyen ellátásban részesülnek s jó magaviseletükkel és szorgalmas tanulásukkal gimnáziumi tanuló seregünk törzskarát alkotják és egyben munkálják, elősegítik a Berde által is annyira kívánt nevelési színvonal magasabbra

emelését. Ez az egy vígasztaló jelenség, amit fejedelmi hagyományozónk halálának ötvenedik évfordulóján, mint pozitív eredményt meglobogtathatunk nagy szelleme előtt.

Mi nem elégedhetünk meg ezzel. Nekünk az évfordulókra nemcsak visszatekinteni, nemcsak azokról megemlékeznünk kell, hanem azoknak jelentőségét megismerve, megértve és át-érezve, bele kell kapcsolódnunk az ősök alkotásainak eszmevilágába, nemes hagyományaiba, le kell vonnunk a mult idők értékes tanulságait és értékesítenünk kell azokat a jövő nézedék számára.

Előttünk egy eszményi alak, kinek egész élete önfeláldozó munkásság, úgy, hogy az áldozatkészség szobrát lehet róla megmintázni. Élete a tragikus magyar sors útján haladt. Nemcsak cselekvéseiben, életeszményeiben volt Széchenyi követője, hanem a nagyra hívatott tiszta szándékú, tisztákezű Berdét is utólérte Széchenyi-végzete, tépelődései között elméje elborult s így nem halhatott meg azzal a tiszta, világos öntudattal, hogy csakugyan megvalósította, amit akart, amire őt a történeti idők kijelölték. Emberi tragikumá még megrázóbb lett azzal, hogy a már haldoklásra készülő, nagy beteg ágyánál, az élő halottonál megjelent egy örökös, hogy halála utáni időre is megfossza Berdét életeszményétől.

Minden embert igazságosan arról kell és szabad megítélni, ami valójának igazi lényege, amiben legkiválóbb volt. Berde saját magától mindent megvont, mindenét a közművelődésre áldozta. Bethlen Gábor fejedelem óta Erdélyben senki sem áldozott annyit iskolai célokra, mint Berde Mózsa. Ebben csúcso sodik ki Berde Mózsa *történelmi arca*, ami sajátosan egyéni és egyházunk életében senkivel össze nem hasonlítható. Berde a magyar közművelődésért élt s halt s példamutatásával egyik nagy *nemzeti nevelőnk*ké lett s így méltó helyet kell elfoglalnia a magyar művelődéstörténelmében, annál is inkább, mert kultúrtörténelmünkben nem igen van olyan egyén, aki egész életének minden munkáját a magyar nemzeti művelődés céljaira áldozta volna.

Nekünk, unitáriusoknak méltóknak kell maradnunk a Berde örökségre s valósággal kultuszt kell csinálnunk Berde Mózsa nemes alakjából és népszerűsíteniünk kell őt. Tegyük fogadalmat, hogy teljesíteni fogjuk Berdének, végrendeletében

kifejezett azon óhaját, hogy áldozatkészek, takarékosok és ami a legfőbb, összetartozók leszünk. Tegyük fogadalmat, hogy hűek maradunk Berde nagy kultúrszelleméhez, mert tudjuk és érezzük, hogy egyedül kultúránk tart meg minket, amíg a földön az ész uralkodik. Egyházunknak is reá kell szánnia magát arra, hogy a kor szokása szerint a kolozsvári kollégiumot is valamelyik nagy emberéről nevezze el. Az előadottak szerint, az nem lehet más, mint *Berde Mózsa*. Itt van a nevezetes évforduló, itt vannak a cselekedetekhez kivánt történelmi pillanatok, amelyek komoly elhatározásra intenek, nevezzük el kolozsvári kollégiumunkat *Berde Mózsa kollégiumnak* és tegyük fogadalmat, hogy minden erőnkkel pártolni fogjuk Berde-iskoláját, hogy annak régi, jó hírneve visszaállva továbbra is tündökljék. Állandóan gondoljunk Berdére, erre a csodálatosan nagy, emberszerető, jó lélekre, sírját évenként keressük fel, mindenki olvassa magyar erényekben gazdag életét, tanuljon tőle, kövesse példáját és tündöklő erényeit.

Mi büszkék vagyunk Berde Mózsára és hálásak, de ő nemcsak az unitáriusoknak nagy jótevője, hanem a magyar nemzeti művelődésnek is áldozatos előmozdítója, ezért ő nemcsak egy kis vallási közösségnek lehet eszményképe, hanem a magyar nemzeti értékelés szempontjából is a halhatatlanság dicsőségével tündöklő egyéniség, egy örök magyar csillag. Életműve, puritán élete legyen mindnyájunknak példaadás és ha a nemzet útmutatónak ilyen vezérlő csillagokat, ilyen férfiakat választ, akik egész életükön át a magyar nemzeti eszményekért, a magyar nemzeti intézményekért, a nemzeti művelődésért dolgoztak s akinek minden cselekedete fajszeretetből fakadt, akkor nemzetünk erős, hatalmas és örökké tartó lesz.

Berde Mózsa szelleme és dicső emléke, éljen nemzedékről, nemzedékre, mindörökké!

Az egyházalkotmányreform nyitott kérdései.

Az 1941. évi novemberi Egyházi Főtanács ülése Kelemen Béla egyházi tanácsos indítványa tárgyalása kapcsán megállapította ugyan, hogy „már rég elérkezettnek látja az időt egyházi törvényünk korszerűsítésére”, e téren kezdeményező lépést az unitárius hívek jelentős részének még idegen uralom alatt maradt voltára, nem tett. Ezen elvi álláspont dacára „a kérdés tanulmányozásával és kellő időben megfelelő intézkedés megtételével az E. K. Tanácsot bízta meg”. E „kellő időt” E. K. Tanácsunk még nem látta elérkezettnek, mert tudomásunk szerint az eltelt több, mint két év alatt e kérdéssel érdemben nem foglalkozott. Egyházi közvéleményünk egyházi törvényeink korszerűsítését egyre jobban sürgeti, mert a Szervezeti Törvénynek Erdő János és Ferencz József lelkészek által sajtó alá rendezett s az időközi módosításokkal jegyzetezett kiadása mutatja azt, hogy e téren már sok halogatásra nincsen időnk.

Egyházalkotmányunk megújítását keresők több elvi jelentőségű kérdéssel találják szembe magukat, melyek kialakulását az egységes unitárius közvéleménynek kellene elősegítenie.

1. Az első ilyen elvi kérdés az államhatalom ius supremæ inspectionis mikénti gyakorlásának kérdése épen törvényalkotásunkkal kapcsolatosan. E kérdés irodalmát és jelenlegi állását részletesen ismertettem: „Az unitárius egyházalkotmány jogtörténeti forrásai és mai kérdései” c. tanulmányom második részében, mely az említett törvénykiadás bevezetőjeként jelent meg. Sok hozzátennivalónk azóta sincsen. Mindaddig, míg a m. kir. vallás és közoktatásügyi minisztérium 34.093/1926—II. sz. a. kiadott rendelkezését meg nem változtatja, illetve míg ennek érvényessége és jogossága ellen legfelsőbb egyházi hatóságaink nem tiltakoznak, egyházi törvényeink csak az államfő által előzetesen engedélyezett zsinaton alkothatók meg, s csak államfői